

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ДОВІРЕНОСТІ НА КЕРУВАННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ

Досліджується юридична природа довіреності, її характерні ознаки та зміст. Особлива увага приділяється довіреності на керування транспортним засобом. Розглядаються особливості укладення даного виду довіреності з метою уніфікації понятійного апарату та усунення колізій у практиці її застосування.

Ключові слова: *добровільне представництво, довіреність, доручення, довіреність на керування транспортним засобом, право володіння та користування автомобілем.*

Исследуется юридическая природа доверенности, её характерные признаки и содержание. Особое внимание уделяется доверенности на управление транспортным средством. Рассматриваются особенности заключения данного вида доверенности с целью унификации понятийного аппарата и устранения коллизий в практике её применения.

Ключевые слова: *добровольное представительство, доверенность, поручение, доверенность на управление транспортным средством, право владения и пользование автомобилем.*

We investigate the legal nature of the power of attorney, its characteristic features and content. Special consideration is paid power of attorney for driving. The peculiarities of this type of power of attorney, the power of attorney with the purpose of to unify the conceptual framework and resolve conflicts in the practice of its application are being analysed.

Key words: *voluntary representation, power of attorney, letter, power of attorney for driving, right of possession and use of the automobile.*

У сучасних наукових доробках вітчизняних і російських учених приділено значної уваги питанням представництва у сфері цивільного обігу і зокрема, питанням щодо правової характеристики та сутності довіреності на право користування, управління транспортним засобом. Водночас питання щодо особливостей юридичної природи довіреності саме на управління (керування) транспортним засобом залишається недостатньо розробленим, що певною мірою пояснюється недосконалістю законодавчої бази в зазначеній сфері, і що в підсумку створює певні труднощі як у теорії, так і на практиці – на етапі оформлення довіреності та в процесі реалізації передбачених у ній повноважень. Словом, остаточно проблема залишається невирішеною, що і зумовлює необхідність звернення до питання юридичної природи довіреності на керування транспортним засобом.

Питання щодо юридичної природи довіреності в цілому та довіреності на керування транспортним засобом зокрема, були і залишаються предметом наукових досліджень широкого кола як наукових, так і практичних працівників. Основою для аналізу та дослідження даної проблеми стали роботи Р. Галієвої, С. Крилова, О. Невзгодіної, В. Рясенцева, О. Сергєєва, С. Харитоновна, О. Харитоновної, Є. Фурси, С. Фурси, Л. Шаповал.

У теорії цивільного права інститут добровільного представництва визнається як право однієї особи здійснювати юридично значимі дії від імені іншої. Повноваження, надані особою, яку представляють, її представникові найчастіше відображаються у довіреності.

Загальновідомим є факт, що ряд термінів у цивільному законодавстві та прак-

тиці його застосовування (у т.ч. представництво, повноваження тощо) мають декілька значень, що не сприяє необхідній чіткості правового регулювання. Це стосується і терміна «довіреність»¹. На існування певних проблем термінологічного характеру вказують і українські науковці². Так, зокрема, надання однією особою іншій повноважень представляти її інтереси перед іншими особами в ЦК України йменується як «довіреність», а в законі України «Про нотаріат» застосований термін «доручення», при цьому ЦК України (ст. 68) також містить термін «доручення», значення якого не збігається із тим тлумаченням, яке дається у названому законі, оскільки мова йде не про що інше, як про договір доручення. Для виходу із ситуації, що склалася, а також з огляду на загальні положення теорії представництва, виправданішим видається вживання терміна «доручення» для позначення внутрішньої сторони представництва (підстави виникнення представництва), а терміна «довіреність» – для позначення документа, який посвідчує повноваження, що виникають на підставі доручення або іншого юридичного факту, передбаченого законом³. Проте такий критерій розмежування (в теоретичному аспекті) понять «доручення» та «довіреність» не вирішує питання щодо правової природи відносин представництва, які виникають у зв'язку із видачею довіреності на управління (керування) транспортним засобом.

Довіреність сама по собі не створює ефекту представництва автоматично. Необхідно, щоб вона була реалізована особою, якій вона видана. Без наміру вповноваженого породити для іншого правові наслідки та без виступу від чужого імені ці наслідки не виникають. Хоча довіреність безпосередньо правових наслідків не викликає, але як елемент складного фактичного складу вона сприяє встановленню відносин представництва. Наслідки представництва довіреність викликає лише за наявності інших юридичних фактів, з якими вона діє разом. Але безпосередній ефект довіреність створює негайно – легітимацію іншої особи як представника. Свого часу саме така характерна риса довіреності дозволила В. Рясенцеву дійти висновку, що видача довіреності може бути визнана самостійним правочином⁴.

Цивільним законодавством визначено, що довіреність – це письмовий документ, що видається особою, яку представляють, для представництва перед третіми особами (ст. 244 ЦК України). В загальному сутність повноважень зводиться до здійснення представником на користь особи, яку представляють, юридично значимих дій. Однак застосувати основні положення законодавства з цього приводу до всіх без винятку об'єктів права власності було б неправильним, особливо в тих випадках, коли мова йде про користування транспортним засобом. Саме по собі користування (можливий термін «керування», під яким необхідно розуміти процес водіння автомобілем), підкреслює С. Крилов, передбачає не лише здійснення представництва перед третіми особами, а й використання та споживання матеріального об'єкта зі своєю метою або з метою власника автомобіля⁵. Таким чином, довіреністю можна вповноважити представника на здійснення ним керування автомобілем – це дії фактичного характеру, які полягають в користуванні автомобілем, а не правочин. Неможливо будь-кого наділити повноваженням здійснити акт користування річчю. При здійсненні фактичних дій, що полягають в користуванні однією особою автомобілем іншої особи, користувач, перебуваючи в автомобілі, волі на вчинення правочину для власника авто не виражає, а тільки вилучає особисто для себе вигоду від використання автомобіля. Право володіння та користування автомобілем можна тимчасово передати

іншій особі, залишивши право власності за собою, а можна передати право власності й тоді новий власник з огляду на свій статус буде мати можливість володіння та користування річчю. Перший випадок може мати місце завдяки договору про передачу авто у найм (оренду), другий – завдяки укладенню договору купівлі-продажу, міни, дарування. Саме шляхом укладення зазначених видів договорів можна надати право користування (керування) автомобілем. Так, наприклад, підставою для надання автомобіля працівникові є внутрішнє розпорядження роботодавця, сутністю якого є виконання зобов'язання, що пов'язує роботодавця і працівника, і яке випливає із укладеного між ними трудового договору⁶.

На неможливість використання довіреності як способу передачі права володіння і користування вказує О. Невзгодіна, яка підкреслює, що довіреність на управління транспортним засобом не може розглядатися у значенні письмового повноваження на здійснення правочинів, як це передбачено Цивільним кодексом. Володіння й управління (керування) автомобілем з очевидністю не є правочином, а тому не може бути і довіреності на такі дії⁷.

Як відомо, основна перевага та призначення довіреності, її сутність у представництві полягають у заміщенні однією особою іншої перед третіми особами при виконанні визначених дій (у т.ч. здійсненні правочинів), коли довіритель з певних причин не має можливості або не бажає цього робити особисто, і де не останню роль, а навпаки, значну роль має ступінь довіри між довірительом і повіреним⁸. І нерідко між сторонами виникають судові спори саме з приводу того, оплатно чи безоплатно передавалося в користування та розпорядження майно за довіреністю⁹. При цьому як правовий документ довіреність на право керування автомобілем дає повноваження представнику на здійснення правочинів та інших юридичних дій від імені й за рахунок довірителя, є приватноправовим інститутом, де не може бути відносин влади та підпорядкування¹⁰.

Однак на практиці такий вид довіреності прирівнюється до документа, який підтверджує законність фактичного володіння та користування (керування) транспортним засобом, передбачає саме споживання і використання матеріального об'єкта (блага) в інтересах особи, яка здійснює користування (керування) або власника, що немає нічого спільного з представництвом перед третіми особами, і що в жодному разі не спрямоване на здійснення правочинів чи інших юридично значимих дій.

Розглядаючи транспортні засоби, як об'єкти публічного та приватного права, Р. Галієва підкреслює, що згідно з цивільним законодавством, відносини по володінню та користуванню автомобілем саме як річчю (майном, товаром) повинні оформлюватися не довіреністю, а безпосередньо укладенням договору найму (оренди). Відповідно до закону юридична конструкція довіреності в зазначеному випадку є неприйнятною¹¹. Розглядаючи дане питання, доцільно взяти до уваги й думку практичних працівників, які пропонують розглядати видачу довіреності на управління (керування) транспортним засобом саме як запевнення (засвідчення), що видається в адресу публічних органів, про відсутність кримінального способу заволодіння транспортним засобом¹². При цьому щодо інших третіх осіб, що мають майнові вимоги як до особи, яка передала автомобіль за довіреністю, так і до особи, що набула його за довіреністю, довіреність не повинна стати способом уникнення відповідальності.

Слід також погодитися з тими науковцями, які підкреслюють, що видача довіреності – це односторонній правочин і його мета – наділення повноваженням

на здійснення правочину (чи інших юридичних дій), а не майновим правом на фактичне володіння та користування майном. Очевидним є те, що наділення таким правом повинно мати чітке оформлення шляхом укладення відповідного договору. Відповідно, юридичну конструкцію довіреності тут застосувати неможливо¹³. Крім того, слід пам'ятати, що в цивільному праві автомобіль розглядається як об'єкт права власності громадянина, і тому довіреність на право керування – не більш ніж документ, що легітиміє зазначену в ньому особу в якості уповноваженого заступника власника в частині здійснення повноважень фактичного володіння та користування автомобілем, іншими словами, це своєрідна «охоронна грамота», необхідна, щоб переконати ДАІ в тому, що особі, яка здійснює керуванням автомобілем, власник автомобіля добровільно надав це право¹⁴.

Але існує й інша думка на правову природу довіреності на користування (керування) транспортним засобом. З точки зору А. Барсеяна, у даному випадку про здійснення правочинів від імені власника особою, що здійснює керування автомобілем на підставі довіреності, мова не йде (якщо, звичайно, не видана довіреність на право користування та розпорядження автомобілем). Фактично ця особа отримує право користування чужим транспортним засобом. Таким чином, продовжує автор, ми маємо справу або з одностороннім наданням права користування, або ж, якщо надано і право розпорядження, зі складним правовідношенням, що об'єднує в собі відносини щодо представництва (і в цьому контексті такий документ дійсно є довіреністю) і право користування¹⁵.

Як бачимо, однакості у вирішенні навіть теоретичного аспекту питання не спостерігається, і більшість науковців вважають, що довіреність на керування транспортним засобом не можна розглядати в одній площині з іншими видами представництва. У зв'язку з цим справедливим видається висновок, що довіреність на користування автомобілем або її відповідна частина не можуть застосовуватись у значенні ст. 244 ЦК України.

У цілому, погоджуючись з такою позицією науковців і практиків, необхідно підкреслити, що довіреність на користування (в т.ч. керування) транспортним засобом залишається одним із найпоширеніших видів правочинів. У зв'язку з чим виникає необхідність розглядати довіреність на керування транспортним засобом як особливий, окремий вид довіреності взагалі. І відмовлятися від такої форми легалізації цивільних відносин у сфері обігу автотранспорту не варто. Інша справа, що поряд із практикою видачі довіреності, необхідно застосовувати й інші види здійснення користування автомобілем від імені власника. Так, зокрема, автомобіль, як будь-який інший об'єкт права власності, може бути переданий у довічне управління, на зберігання і технічне обслуговування на умовах особистого найму¹⁶. Всі перераховані випадки можуть допускати користування автомобілем з боку не власника, але підставою в цих випадках для фактичного здійснення користування (керування) автомобілем виступають самостійні види правочинів, у межах яких присутній дозвіл на експлуатацію транспортного засобу.

У юридичній літературі зустрічаються також пропозиції щодо закріплення в законодавстві положення, відповідно до якого для здійснення волевиявлення щодо передачі права користування автомобілем достатньо було б передати довіреній особі лише технічний паспорт на автомобіль. При цьому наявність у особи технічного паспорта не надає права на здійснення будь-яких інших правочинів щодо автомобіля¹⁷.

З огляду на специфіку виникнення відносин представництва та сутність повноважень представника, що надаються, довіреність на керування транспортним засобом повинна розглядатися як окремих, особливий вид довіреності. До характерних рис такого особливого виду довіреності необхідно віднести наступне: 1. Довіреність на управлінні транспортним засобом – особливий вид довіреності, оскільки повноваженням виступає не саме по собі повноваження, що видається однією особою іншій (з огляду на норму ЦК України) для представництва перед третіми особами, а використання і споживання матеріального об'єкта зі своєю метою і у своїх цілях або в цілях власника автомобіля. 2. у змісті довіреності, крім вимог, встановлених ст. 244 ЦК України, повинні бути максимально викладені повноваження, які надаються представникові; можливість чи неможливість передурочення зазначених повноважень; основні характеристики транспортного засобу – марка (тип), державний реєстраційний знак, ідентифікаційний номер, рік випуску, номер двигуна, номер кузова, колір, серія, номер, дата видачі реєстраційного документа і найменування організації, що його видала. 3. Поняття користування та розпорядження автомобілем включає в себе широкий спектр дій. Проте транспортний засіб по закону вважається джерелом підвищеної небезпеки, що покладає на його володільця підвищені зобов'язання та відповідальність. Тому в довіреності на передачу автомобіля повинні бути максимально чітко й повно визначені повноваження, що передаються представникові, і які стосуються суто керування транспортним засобом, та інші повноваження, що можуть мати місце – слідкувати за технічним станом автомобіля тощо. Але не припустимо в довіреності на керування та розпорядження автотранспортним засобом зазначати повноваження, не сумісні з такими діями – наприклад, укладення договору страхування автотранспортного засобу. 4. Згідно з ч. 1 ст. 245 ЦК України форма довіреності має відповідати формі, в якій відповідно до закону має вчинятися правочин¹⁸. Звідси випливає, що довіреність на вчинення правочинів, які можуть бути вчинені усно, також може бути надана в усній формі. Однак дана норма має тлумачитися в сукупності з положеннями ч. 3 ст. 244 ЦК України, за якою довіреність – це письмовий документ, а отже, довіреність завжди має письмову форму. За своїм змістом довіреність на право керування автотранспортним засобом є одностороннім правочином (тобто актом, який здійснюється в односторонньому порядку) по передачі права користування транспортним засобом. Такий правочин згідно з чинним законодавством не вимагає нотаріального посвідчення і може бути вчинений у простій письмовій формі, що, власне, і відбувається при підписанні довіреності. Водночас на практиці між власником автомобіля і особою, що здійснює керування автомобілем на підставі довіреності, може існувати усна домовленість (договір) про надання автомобіля в користування і про умови такого надання. Однак і в цьому випадку норми законодавства не передбачають обов'язкового нотаріального посвідчення подібного договору. Таким чином, довіреність на керування транспортним засобом видається у простій письмовій формі. При цьому ніхто не вправі вимагати її нотаріального посвідчення. Якщо довіреність має встановлену законом форму та містить всі необхідні реквізити, то особа, якій вона видана, може впевнено нею користуватися. Вона буде законним документом і для співробітників ДАІ як при перевірці права на керування автомобілем, так і при реєстрації автомобіля тощо. Нотаріальне посвідчення довіреності вимагається в тих випадках, коли для здійснюваного правочину передбачено обов'язкову нотаріальну форму. Другою умовою обов'язкового нотаріального

посвідчення довіреності є випадок, коли довіреність на автомобіль видається в порядку передоручення. Слід також підкреслити, що за необхідності нотаріально-го посвідчення довіреності за нині чинним законодавством особа може звернутися як до державного, так і до приватного нотаріуса, якими видаються спеціальний бланк довіреності з фіксованими реквізитами. Виходячи із вищевикладеного, можна констатувати, що умови щодо форми довіреності на керування транспортним засобом повністю збігаються із нормами ЦК України, які регламентують форму довіреності загалом. 5. Щодо суб'єктного складу довіреності, то за загальним правилом передати автотransпортний засіб по довіреності може тільки повнолітня дієздатна фізична особа (за винятком тих випадків, коли неповнолітній був визнаний повністю дієздатним на підставі рішення суду, яке набуло законної сили).

Таким чином, питання щодо юридичної природи довіреності на керування транспортним засобом залишається відкритим. І правове регулювання такого виду довіреності за загальними нормами закону, передбаченими для відносин представництва, не вирішує питання в необхідному обсязі. Як слушно зауважує О. Невзгодина, законодавець ухилився від вирішення проблеми, а правозастосовчі органи отримали сурогат чи то у вигляді договору безоплатного користування, чи то доручення, чи то одностороннього правочину – довіреності¹⁹. Тому українському законодавцю пропонується і такий спосіб вирішення проблеми – простої заміни назви самого документа на право керування автотransпортним засобом, який фактично опосередковує собою не відносини представництва, а договір найму (оренди) транспортного засобу.

Крім того, не можна відкидати досвід інших країн, які так само опинилися перед вирішенням окресленої проблеми. Так, в Литві ще в 1997 р. було видано спільний наказ Міністерства юстиції та Міністерства внутрішніх справ Литви, відповідно до якого довіреність на автомобіль видається всього на один день і винятково з конкретно визначеною метою (зняття з обліку, продажу, ремонту). Якщо власник бажає передати автотransпортний засіб для користування на триваліший строк, то він повинен укласти договір оренди, доручення тощо. Безперечно такий позитивний досвід заслуговує на увагу і буде корисним у національному правовому полі, що в кінцевому рахунку повинно посприяти комплексному вирішенню проблеми з урахуванням не тільки вимог цивільного законодавства, а й інших галузей права, наприклад, адміністративного, податкового.

Видається, що на рівні законотворчої діяльності є нагальна потреба розглянути наукову позицію тих дослідників, які наголошують на необхідності закріплення в ЦК України положення про те, що довіреність на керування транспортним засобом може бути закріплена окремо як особливий вид представництва і довіреності з урахуванням норм ЦК України, які застосовуються щодо довіреності та з урахуванням практики, що склалася в цивільному обороті.

1. *Невзгодина Е.Л.* Юридическая природа доверенности на управление транспортным средством // Транспортное право. – 2006. – № 4. – С. 24. 2. *Харитонов С.О., Харитонова О.И., Дришлюк А.И.* Добровільне представництво в цивільному праві України: Навч. посібник. – К.: Істина. – 2007. – С. 103. 3. Там само. – С. 104. 4. *Рясенцев В.А.* Представительство в советском гражданском праве: Дисс. ... докт. юрид. наук. – М., 1948. – С. 17. 5. *Крылов С.* Доверенности на право пользования и распоряжения автотransпортом // Российская юстиция. – 1998. – № 4. – С. 26. 6. *Кузнецова И.* Доверенность на автомобиль – не средство обойти закон // Человек и закон. – 2003. – № 4. –

С. 43. **7.** *Невзгодина Е.Л.* Цит. праця. – С. 24. **8.** *Заїка Ю.О.* Довіреність – від слова довіра // Сигнал. – 1995. – № 3. – С. 23. **9.** *Рішення* Деснянського районного суду м. Києва від 28.02.2011 р. по справі № 2-201 за 2011 р. – Реєстр судових рішень України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>. **10.** *Галиєва Р.Ф.* Правове забезпечення сделок с транспортними средствами // Транспортное право. – 2000. – № 2. – С. 9. **11.** *Заїка Ю.О.* Цит. праця. – С. 22. **12.** *Кузнецова И.* Доверенность на автомобиль – не средство обойти закон // Человек и закон. – 2003. – № 4. – С. 45. **13.** *Невзгодина Е.Л.* Цит. праця. – С. 25. **14.** *Кузнецова И.* Цит. праця. – С. 45. **15.** *Барсегян А.Г.* Необходимо ли нотариально заверять доверенность на право управления автомобилем // Законодательство. – 1997. – № 6. – С. 86. **16.** *Крылов С.* Доверенности на право пользования и распоряжения автотранспортом // Российская юстиция. – 1998. – № 4. – С. 26. **17.** *Шаповал Л.Л.* Правова природа правочину, спрямованого на користування автомобілем // Науковий вісник НАВСУ. – 2004 – №6. – С. 294. **18.** *Цивільний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. на 6 червня 2011 року: (Відповідає офіц. текстові).* – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 312 с. **19.** *Невзгодина Е.Л.* Цит. праця. – С. 25.